

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE SÖZCÜK TÜRLERİYLE YAPILAN PEKİŞTİRME*

THE INTENSIFICATION FORMED WITH WORD TYPES IN TURKEY
TURKISHУКРЕПЛЕНИЕ СМЫСЛА ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ТУРЕЦКОМ ЯЗЫКЕ
РАЗНЫМИ СЛОВАМИ

Bırol İPEK**

ÖZ

Dil, bir iletişim aracıdır. İletişim aracı olarak kullandığımız sözcüklerin anlamları kullanım sırasında ortaya çıkar. Sözün tam ve eksiksiz anlaşılması için çeşitli söyleyiş biçimleri vardır. Bunlardan biri de pekiştirmedir. Pekiştirme, anlamı güçlendirmek, keskinleştirmek veya bir unsura daha çok dikkat çekmek için yapılır. Pekiştirilmiş sözcüğün anlamı daha iyi anlaşılır. Arapça 'da "tekit", İngilizce 'de "intensify" terimiyle karşılanan bu anlatım tarzı Türkçede "tekit, berkitme, kuvvetlendirme, pekiştirme" terimleri ile karşılanmaktadır.

Türkçe, pekiştirme bakımından çok zengin bir anlatım gücüne sahiptir. Bu çalışmada daha çok sözcük türleriyle yapılan pekiştirmeler üzerinde durulmuştur. Türkçede sözcük türleriyle yapılan pekiştirmeleri ana başlıklarıyla şöyle sınıflandırabiliriz: 1. Sıfatlarda pekiştirme. 2. Zamirle yapılan pekiştirme. 3. Zarflarla yapılan pekiştirme. 4. Fiillerde Pekiştirme 5. Edatlarla yapılan pekiştirme. 6. Bağlaçlarla yapılan pekiştirme. 7. Ünlemlerle yapılan pekiştirme. Pekiştirme konusu, gramer kitaplarında sözcük türleri başlığı altında dağınık bir şekilde yer almaktadır. Bu çalışmada sözcük türleriyle yapılan bütün pekiştirmeler toplu halde değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: dil, Türkiye Türkçesi, gramer, sözcük, pekiştirme.

ABSTRACT

Language is a means of communication. The meanings of words which we use as a means of communication, arise when they are in use. There are various forms of speech for an exact and complete understanding of statement. One of them is intensification. Intensification is made for strengthening the meaning or attracting more attention to a certain component. The meaning of an intensified expression is more comprehensible. This expression style which is called as "tekit" in Arabic and "intensification" in English, is met by the concepts of "tekit, berkitme, kuvvetlendirme, pekiştirme" in Turkish.

* Bu çalışma, 25-28 Mayıs 2016 tarihleri arasında Belgrat' ta düzenlenmiş olan 2. Uluslararası Dil Eğitimi ve Öğretimi Sempozyumu'nda sunulan "Türkiye Türkçesinde Sözcük Türleriyle Yapılan Pekiştirme" başlıklı bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş biçimidir.

** Yrd. Doç. Dr. Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Elazığ. e-mail: birolipek@msn.com. 10.17498/kdeniz.279551

Turkish has a very rich expressive power in terms of intensification. In this study it is focused mainly on the intensification formed with word types. In Turkish, the main headings of intensification formed with word types can be classified as follows: 1. Intensification in adjectives. 2. Intensification formed with pronouns. 3. Intensification formed with adverbs 4. Intensification in verbs 5. Intensification formed with particles. 6. Intensification formed with conjunctions. 7. Intensification formed with interjections. The subject of intensification takes part disorderly under the heading of word types in grammar books. In this study, all kinds of intensification formed with word types are evaluated all together.

Key Words: language, Turkey Turkish, grammar, word, intensification

АННОТАЦИЯ

Язык является инструментом коммуникации. Значение слов выявляется при пользовании ими. Для полного понимания имеются разные формы произношения. Одним из них является т.н. укрепление. Оно используется для усиления значений предложения или для вовлечения внимания на какой либо элемент. Значения укрепленных слов более понятливы. Синонимами турецкого слова - укрепление являются: *tekit*, *berkitme*, *kuvvetlendirme*, *pekiştirme*, в арабском - *tekit*, а в английском - *intensify*.

Турецкий язык, с точки зрения т.н. укрепления является очень богатым языком. В статье рассматриваются виды укрепления разными словами в следующем порядке: 1. укрепление прилагательного. 2. укрепление местоимением. 3. укрепление наречий. 4. укрепление глагола. 5. укрепление предлога. 6. укрепление конюкции. 7. укрепление восклицания.

Ключевые слова: язык, турецкий язык, грамматика, слово, укрепление.

GİRİŞ

Türkiye Türkçesinde sözcükler genellikle 8 türe ayrılır. Bunlar; 1. İsim (ad), 2. Fiil (eylem), 3. Sıfat (ön ad), 4. Zarf (belirteç), 5. Zamir (adıl), 6. Edat (ilgeç), 7. Bağlaç, 8. Ünlem (Atabay, 2003: 22). Temel sözcükler dediğimiz isimler, fiiller, zamirler pekiştirmeye pek elverişli sözcükler değildirler. Fakat az da olsa bu sözcük türleriyle yapılmış pekiştirme örneklerine rastlanmaktadır. Sıfatlar ve zarflar pekiştirmeye daha elverişli sözcük türleridir. Zeynep Korkmaz, edat, bağlaç ve ünlemleri görevli sözcükler sınıfı içinde gruplandırır (Korkmaz, 2003: 1049). Ancak görevli sözcükler dediğimiz edatlar, bağlaçlar ve ünlemler pekiştirmeye daha elverişli sözcük türleridir. Bu sözcükler görevli sözcükler olmaları nedeniyle cümle içinde ihtiyaca göre çeşitli görevlerde kullanılan sözcüklerdir.

Pekiştirme bir anlatım tarzıdır. Türkçe sözlükte pekiştirme: pekiştirmek işi, pekiştirme, güçlendirmek şeklinde geçmektedir (Türkçe Sözlük, 1591). Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde pekiştirme "sözcüklere çeşitli yollarla pekiştirmeli bir anlam kazandırma işlemi" şeklinde tanımlanmaktadır (Hengirmen, 2007: 174).

Pekiştirme ile ilgili en kapsamlı tanımı Ahat Üstüner, Türkçede Pekiştirme, isimli eserinde yapmıştır. Üstüner: "Dilin söz dizimi kurallarından, kelime veya eklerden birini kullanarak, ifade edilenler arasındaki bir sözün belirginleştirilmesine; kelime, kelime grubu ve cümle gibi bir dil birliğinin anlamının güçlendirilmesine, kesinleştirilmesine veya

belirttiği kavramın aşırılığının belirtilmesine; bir unsura dikkat çekilmesine veya bir unsurun ön plana çıkarılmasına pekiştirme adı verilir” şeklinde bir tanım yapmıştır (Üstüner, 2003: 6).

Sözcük türleriyle yapılan pekiştirmeleri anlatırken Zeynep Korkmaz’ın Türkiye Türkçesi Grameri isimli eserindeki tasnifi esas aldık. Çünkü bazı kaynaklarda edat ve bağlaçlar farklı başlıklar altında sınıflandırılmıştır.

1. Sıfatlarla Yapılan Pekiştirmeler

Niteleme sıfatlarında pekiştirme yani anlamı güçlendirme işlevi, pekiştirme sıfatları ile karşılanır. Pekiştirme sıfatları, belirli kurallara bağlı olarak sıfatın başına eklenen hecelerle oluşturulur (Korkmaz, 203: 383). Gramer Terimleri Sözlüğü’nde “pekiştirme sıfatı” maddesinde “niteleme sıfatlarının ilk hecelerini m, p, s, r ünsüzlerinden biriyle kapayarak benzer hecelerin tekrarı esasına göre kurulan ve niteliği yoğunluk bakımından en yüksek derecesiyle gösteren sıfat” olarak tanımlamıştır (Korkmaz, 2007: 175). Türkçede pekiştirme sıfatları en çok “benzer hece katkısı” (paronomasie) yoluyla olmaktadır. Böylece ilk hecede önseslerin tekrarlanması sağlanmış olur. Besbelli, kaskatı, tertemiz (Banguoğlu, 1986: 348). Vecihe Hatiboğlu, Pekiştirme ve Kuralları isimli eserinde konuyla ilgili olarak görüşünü şöyle belirtir: “Pekiştirme bir tür ikilemedir. İkilemede genellikle iki sözcük belirli kurallara göre yan yana getirilerek ikilenir. Pekiştirmede ise hece ikilenir, tekrarlanır, ama aynı hecenin tekrarlanmasından doğacak sakıncadan kurtulmak için hecenin biri pekiştirme ünsüzü “p, m, s, r” ile değişik bir biçime bürünür, Anlamı kuvvetlendirmek, yoğunlaştırmak, dikkatleri sözcüğün üzerine çekmek için Türkçe, pekiştirme hecelerinin ses durumunu çok eski yüzyıllardan beri kurallara bağlanmıştır” (Hatiboğlu, 1973:7). Pekiştirme en çok renk isimlerinde görülmektedir. Fakat az da olsa diğer sözcüklerde de pekiştirme örneklerine rastlanmaktadır.

Masmavi gökyüzü, tertemiz çamaşır (Korkmaz, 203: 383).

Şu kıpkızıl ufka bak (Kısakürek, 2003: 419).

Yırtılır güneşin kapkara zarı

Dünyamız yepyeni bir çağa gelir (Kısakürek, 2003: 408).

Birleşir, kupkuru dalla yanık kök,

Yemyeşil bir ışık, yaprağa gelir (Kısakürek, 2003: 408).

Bir korku sarayının simsiyah koridorlarında dolaşan yalnız ve mahpus bir kraliçe gibi gözleri karanlığı emiyor... (Safa, 1989: 36)

Ağabeysi evin içindeki sakin tabiatına hiç uymayan bambaşka bir sesle bağıryordu (Safa, 1989: 176)

Aşklar bomboş kuruntu, hürriyetler esaret! (Kısakürek, 2003: 29).

2. Zamirlerle Yapılan Pekiştirmeler

Her zamir türüyle pekiştirme yapılmaz. Ancak dönüşlülük zamiriyle pekiştirme yapılmaktadır. Dönüşlülük zamiri asıl şahıs zamirlerinden daha kuvvetli bir ifadeye sahip bulunan, onların anlamca daha kuvvetlisi olan zamirdir (Vural, 2012: 197). Şahıs zamirlerini pekiştirerek belirten ya da yapılan işin yapana dönüşünü gösteren zamire dönüşlülük zamiri denir (Hengirmen, 1997:152). Bugün Türkiye Türkçesinde kullanılan dönüşlülük zamiri “kendi” sözcüğüdür. Bu zamir de aslında bir şahıs zamiridir. Şahıs kavramını pekiştirerek belirtir. Bu nedenle bu zamire dönüşlü zamiri (reflexive pronoun)

denir (Koç, 1996: 177). “kendi” zamiri bir cümlede öznenen sonra kullanıldığında pekiştirme görevi yapar. Bu tür öznelerle de pekiştirmeli özne denir (Gencan, 2001: 288). Cümlede “kendi” zamiri yanında ben, sen, o, biz, siz, onlar gibi şahıs zamirleri kullanıldığında dönüşlülük zamiri daha güçlü bir pekiştirme zamiri özelliği kazanır (Korkmaz, 2003: 418).

Eşyalarımı sen kendin götüreceksin (Karaağaç, 2013: 637).

Ben kendim söyledim.

Siz kendiniz almadınız mı?

O kendisi götürecektir (Gencan, 2001: 288).

Bu mektubu ben kendim yazdım (Hengirmen, 1997: 153).

Gemiyle gitmeyi siz kendiniz istediniz (Hengirmen, 1997: 153).

Ben sana kendi kalemimi vereceğim (Koç, 1996: 177).

Ben kendim tıraş oluyorum (Banguoğlu, 1986: 364).

Bu benim kendi ölüm, bu benim kendi ölüm (Kısakürek, 2003: 120).

Sizinle kendim görüşeceğim (Vural, 2012: 197).

Biz kendimizden şüphe etmiyoruz (Vural, 2012: 197).

Dönüşlülük zamiri kullanılırken kişi zamirini daha çok pekiştirmek için bazen “bizzat” sözcüğü de kullanılır.

Bu işi bizzat sen kendin istedin.

Bu mektubu bizzat ben kendim yazdım (Hengirmen, 1997: 153).

Bazen şahıs zamirleri yalnız durumda kendileri ile ilgili isimlerin önünde özellikle onları pekiştirmek için kullanılır: ...yazdığım köşe yazarlığı üzerine öğütleri siz okurlarımla paylaşmak istiyorum. Biz insanlar nedense hiçbir şeyden memnun olmuyoruz. Siz anneler, katlandığımız fedakârlıklar dolayısıyla her zaman eli öpülecek insanlarsınız (Korkmaz, 2003: 406).

3. Zarflarla Yapılan Pekiştirmeler

Türkçede az da olsa zarflarla pekiştirme yapılmaktadır. Türkçede, önüne geldikleri sıfat ve fiillerde nitelemenin ya da kılışın yoğunluğunu salt olarak arttıran zarflara pekiştirme zarfları (adverbe intensif) denir. Bunlar da pekiştirme sıfatları yapısındadır: Büsbütün haksız, apaçık suçlu, dosdoğru yürürsün (Banguoğlu, 1986: 376). Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde, “pekiştirmeli zarf” maddesinde “pekiştirmeli kelime biçiminde kurulmuş zarf” şeklinde tanımlanmış ve şu örnek verilmiş: Apansız karşılaştık (Türkçe Sözlük: 1591). Zeynep Korkmaz, Gramer Terimleri Sözlüğü'nde “pekiştirme zarfı” maddesinde şu bilgileri verir: Üzerine pekiştirme eklerinden birini alarak önüne geldiği sıfat veya fiilin nitelik veya kılışını yoğunluğu bakımından pekiştiren zarf. Pekiştirme sıfatları gibi kurulan pekiştirme zarfları yanında, ikileme şeklinde kurulan zarflar da pekiştirme görevini yerine getirirler. Birden aktarın kızı irkildi, silkindi, tüyleri dimdik kalkarak kayar gibi bir süratle öbür sürünün yanına geldi durdu. Siz eniştenizi asıl böyle güzel bir akşam, Beyazıt camii ramazan sergisinde, yavaş yavaş, adım adım, gıcır gıcır dolaşır, yudum yudum, nefes nefes, bakış bakış haz alırken görmeliydiniz (Korkmaz, 2007: 176). Günay Karaağaç da Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü isimli eserinde “yineleme öbeği” (reduplication phrase, iterative compound) maddesinde konu ile ilgili olarak şunları söyler:

“Bir varlığı veya bir eylemi karşılamak üzere eş görevli iki sözün oluşturduğu söz öbeğidir” şeklinde tanımlar. Karaağaç, daha çok yinelemeler açısından konuyu değerlendirir: “Yinelemeler, anlamı kuvvetlendirir; varlık ve eyleme çokluk, süreklilik ve birliktelik anlamları kazandırır. Dere tepe dolaştım; güzel çirkin aramam; güle güle gidiniz” (Karaağaç, 2013: 869).

4. Fiillerde Pekiştirme

Fiiller pekiştirmeye elverişli sözcük türleri değiller. Ancak çeşitli ikilemelerle oluşturulmuş bazı fiil örnekleri pekiştirilmiş fiil veya pekiştirilmiş yüklem başlığı altında gramer kitaplarında anlatılmıştır. Daha çok tekrarlar şeklinde görülen bu pekiştirme türü fazla yaygın değildir. Tahir Nejat Gencan, Dilbilgisi isimli eserinde “Pekiştirilmiş Eylemler” başlığı altında “Pekiştirme örneklerine benzer sözlerin yinelenmesiyle eylemlerin de pekiştirildiğini” belirtir ve şu örnekleri verir:

Öfkemden bar bar bağıracaktım (Gencan, 2001: 208).

...rüzgâr çıldırasıya eser; kule uğul uğul uğuldarmış (Gencan, 2001: 208).

Nurettin Koç, Yeni Dilbilgisi isimli eserinde “Bir başka eylemle pekiştirilmiş yüklem ve aynı eylemin değişik kipiyle pekiştirilmiş yüklem” başlıkları altında şu örnekleri verir:

Ara yerde bir hüznün büyür gider.

Gümbür gümbür atar durur (Koç, 1996: 462).

Boksör düştü düşecek.

Fırtına koptu kopacak (Koç, 1996: 461).

Mehmet Hengirmen, Dilbilgisi ve Dilbilim Terimler Sözlüğü, isimli eserinde “pekiştirmeli yüklem (İng. Intensive verb)” başlığı altında “da/de bağlacı veya mı/mi soru eki ile yinelenmesi yoluyla pekiştirilen yüklem” şeklinde konuyu anlatarak şu örnekleri verir: Acıdan sabaha kadar inledi de inledi; bu işi yapar mı yapar (Hengirmen, 1999: 306).

Fiillerde pekiştirme daha çok tekrarlar şeklinde görülmektedir. Bu tür fiillerle kurulan yükleme de pekiştirilmiş yüklem denmektedir.

5. Edatlarla Yapılan Pekiştirmeler

Edatlar tek başlarına anlamları olmayan ancak cümle içinde kullanıldıklarında bir anlam ifade eden yardımcı veya görevli sözcüklerdir. Edatlar cümle içinde dile ifade gücü ve nüans kazandıran sözcük türleridir. Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar isimli eserinde “Kuvvetlendirme Edatları” başlığı altında Tarihi Türk Dilinden günümüze kadar toplam “56” kuvvetlendirme edatını anlatır (Hacıeminoğlu, 1971: 218). Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi, isimli eserinde “Sona Gelen Edatlar “ başlığı altında, “dahi, da/de, ise, ki, bile, değil, ya” edatlarını sayar ve “bu sona gelen bağlama edatlarının iki fonksiyonundan umumiyetle kuvvetlendirme fonksiyonu daha belirlidir, onun için bu edatları “kuvvetlendirme edatları” altında toplamak” gerektiğini belirtir (Ergin, 2009: 357). Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri, isimli eserinde “Pekiştirme Bağlaçları” başlığı altında “da/de, dahi, bile, mı/mi, ise, ya” bağlaçlarını sayar. Türkçede metinleri elimizde bulunan en eski dönemden beri pekiştirme görevinde edatların kullanıldığını biliyoruz (Korkmaz, 1995: 98). En yaygın kullanılan pekiştirme edatları şunlardır:

5.1. Bile

Zeynep Korkmaz, “bağlama işlevi daha zayıf ancak pekiştirme işlevi çok güçlü olan bir bağlama edatı” olduğunu belirtir ve şu örnekleri verir: Hayatta olduklarından bile emin

olamazdık Kışın en soğuk günlerinde bile onun çorap giydiğini hatırlamıyorum (Korkmaz, 2003:1116). (Korkmaz, 2003:1116).

Bir gün bir kitap okudum ve bütün hayatım değişti. Daha ilk sayfalarındayken bile, kitabın gücünü öyle hissettim ki içimde, oturduğum masadan ve sandalyeden gövdemin kopup uzaklaştığını sandım (Pamuk, 1994: 7).

Dün Ahmet bile okula geldi (Karaağaç, 2013: 638).

Bu haberi, sağır sultan bile işitti.

Ben, Amerika'ya bile gittim (Ediskun, 2005: 304).

Çocuk yüzüme bakmadı bile (Pul, 2002: 76).

Pekâlâ...Bize göre çok bile... (Pul, 2002: 87).

5.2. Dahi

“de/da, bile” görevlerinde anlamı pekiştirir.

Ben dahi gideceğim (Türkçe Sözlük: 461).

Bu sırrı kendisi dahi bilmiyor (Korkmaz, 2003:1116).

En iyi arkadaşı dahi onu aldattı (Koç, 1996: 247).

Onu sen dahi kandıramazsın (Koç, 1996: 260)

Ben dahi gideceğim.

Artık gelse dahi beni bulamaz (Türkçe Sözlük: 461).

5.3. Evet

Necmettin Hacıeminoğlu, Türk Dilinde Edatlar, isimli eserinde “evet”i kuvvetlendirme edatları içinde yer vermiştir. Bir şey anlarsın evet belki bu simadan (Hacıeminoğlu; 1971: 240). Türkçe Sözlükte “konuşma arasında cümlenin olumlu anlamını pekiştirmek için kullanıldığı” bilgisi yer almaktadır: Gidip kendisiyle konuştum, evet sonra da... (Türkçe Sözlük: 666). Misalli Büyük Türkçe Sözlük’te, “bir söze cevap teşkil etmediği halde “doğru, tabii, tabiatıyla” anlamında ifadeye kuvvet katmak için kullanıldığı” bilgisi yer almaktadır. Evet bu eski nesil bir şerefli âlem açar. Evet, o gülüş henüz bıraktığımız cennetin yâdı idi (Ayverdi, 2005: 897).

5.4. Hayır

Aslen cevap edatı olan “hayır” bazı örneklerde anlamı pekiştirmek için de kullanılır. Hayır mâtem senin hakkın değil, mâtem benim hakkım (Hacıeminoğlu; 1971: 240). Türkçe Sözlük’te “anlamı pekiştiren bir söz” şeklinde yer almaktadır. Hayır, zaferimiz bir masal olmayacak (Türkçe Sözlük: 867). Hayır bu hal uzun süremez sen yakındasın (Ayverdi, 2005: 1222).

6. Bağlaçlarla Yapılan Pekiştirmeler

Muharrem Ergin, Necmettin Hacıeminoğlu, Zeynep Korkmaz gibi bilim insanları “da, değil, hatta, hele, hem, hem de ise, ki, mi”, bağlaçlarını pekiştirme bağlaçları sayarlar. Yeni yapılan tasniflerde “pekiştirme bağlaçları” başlığına da yer verilmektedir. Süleyman Efendioğlu, da “Edatların Sınıflandırılması” isimli makalesinde “Bağlama Edatları” başlığı altında Pekiştirme bağlaçları olarak “değil, dahi, da, ise, bile, ya vb.” yer verir (Efendioğlu, 2007: 28).

6.1. Da/De

De bağlacı bağladığı unsurun anlamını güçlendiren bir pekiştirme işlevi görür.

“İkimize de bir sessizlik çöktü.” (Ali, 1998:121).

“Bu da benim bir nevi eğlencemdir!” (Ali, 1998: 81).

“Sen de çok içtin değil mi?” diye sordum (Pamuk, 1994: 95).

“Kitapları hep altını çizerek okurum ben, siz de öyle yapın.” (Pamuk, 1994: 187).din de mi hesap soruyorsun? (Atabay, 2003: 128).

Adetlerimizle beraber sevinçlerimiz de söndü (Korkmaz, 2003:1115).

İkileme kurarak anlamı pekiştirir: Halit güldü de güldü (Korkmaz, 2003:1116).

De'den sonra mi soru eki gelirse, pekiştirme güçlendirilmiş olur: Kendin gördün de mi söylüyorsun? Geldin de mi hesap soruyorsun? (Atabay, 2003: 128). Bazı sorulu cümlelerde şaşma belirterek anlamı pekiştirir: Sen de mi gittin? O da mı kırmış? (Atabay, 2003: 129).

Gidip de gelmemek var, gelip de görmemek var

Sevinince de ağlıyor, gülünce de (Koç, 1996: 257).

6.2. Değil

Olumsuzluk ifade eden bağlama ve pekiştirme edatıdır. Söz içinde karşılaştırılan iki unsurun arasına girerek sonuna geldiği unsuru daha sonraki unsura bağlar. Bir karşılaştırma içinde bir ilişki kurar. Burada “değil” olumsuzluk fonksiyonu ile bir ret ifade eder. Karşılaştırılan iki unsurdan birinciyi reddederek ikinciye bağlar. Böylece olumsuzluk ve ret ifade eden bir bağlama ve pekiştirme edatı olarak kullanılır. Elle değil ayakla oynanır. Öyle değil böyle yapmalısın (Ergin, 2009: 364).

Bu direnç çetin değil, haşın değil, yürek burkucuydu (Türkçe Sözlük).

6.3. Hatta

Cümlelerin anlamlarını pekiştirerek bağlar.

Marmaris’i çok beğendik; hatta iki gün orada kaldık.

Niyazi sınavlarda çok başarılı oldu; hatta ödül bile aldı.

İşlerim çok yoğun; hatta eşim ve çocuklarımla bile görüşemiyorum (Hengirmen, 1997: 181).

6.4. Hele

Cümle içinde “bilhassa, ille de” görevlerinde pekiştirme vazifesi görür.

Gel hele (Ergin, 2009: 357).

Bakın tavan tebeşirden görünmez oldu hele...(Hacıeminoğlu, 1971:244).

Dünyayı hele sen bir barış olsun da gör (Türkçe Sözlük: 875)

Şu maskaraya bak hele! (Ediskun, 2005: 294)

Hele soğuk kış günleri, hele hele sabah namazı için abdest almak çok zor (Koç, 1996: 263).

6.5. Hem/Hem de

Tek olarak kullanılan “hem” bağlacı, kendinden önce gelen ögeyi kendinden sonra gelen ögeye üsteleme yoluyla bağlayan bir pekiştirme bağlacıdır (Korkmaz, 2003:1117).

Türkçe Sözlük'te “bir kimseyi uyarmak, bir şeyi açıklamak veya anlamı güçlendirmek için “özellikle, zaten, bir de, şurası da var ki” anlamında kullanılır.” Hem ne lüzum var? Hem siz karışamazsınız. Güzel, hem pek güzel! Gidiyor, hem konuşarak gidiyor (Türkçe Sözlük: 876).

Sana söyleyeceklerim var; hem işi yarıda bırakıp nereye gidiyorsun

Sadi deşmişti o yarayı. Hem de ikinci bir yara açarak (Korkmaz, 2003:1117).

Yaşamak hem çocukça aldanarak (Hacıeminoğlu, 1971:245).

6.6. İse, (-se/-sa)

Türkiye Türkçesinde şart eki olarak kullanılan “-se” isimlerden sonra kullanıldığında, şart görevinde değil daha çok “de/da” görevinde bağlama ve pekiştirme işlevindedir (Hacıeminoğlu, 1971: 246). Zeynep Korkmaz da, “i-ek fiilinin şart kipinden kalıplaşmış olan “ise” kelimesi ile bunun ekleşmiş biçimi olan “-se”; bağlama işlevi yanında aynı zamanda bir pekiştirme işlevi de yüklendiğini” belirtir (Korkmaz, 2003:1118).

Her hareketlerinin bir manası vardı, ilk bakışta göze görünmeyen bir manası. Ben ise, dingilden fırlayarak, boşta yuvarlanan bir araba tekerliği gibi sallanıyor ve bu halimden kendime imtiyazlar çıkarmaya çalışıyordum (Ali, 1998: 127).

Evin içi sınımsız dışarı ise buz gibi dondurucu (Korkmaz, 2003:1118).

Su soğuk, hava ise yağmurlu idi.

Onlar yukarıda idi, biz ise aşağıda idik (Ergin, 2009: 361)

Su iner yokuşlardan, hep basamak basamak;

Benimse alın yazım, yokuşlarda susamak (Kısakürek, 2003: 398).

Nurettin bey ise bizim Hamdi'nin bir başka tür lüsüyüdü (Ali, 1998: 29).

6.7. Ki

Muharrem Ergin, ki için “tipik bir bağlama ve kuvvetlendirme edatıdır. Kendisinden önceki unsuru bir izah ve neticeye bağlayarak kuvvetlendirir” der (Ergin, 2009: 362). Cümle sonunda fiillerden sonra kullanıldığında, izahı tasavvura bırakarak anlamı pekiştirir.

Görüyorum ki çalışmışsın.

Çalış ki geçesin (Ergin, 2009: 362).

Anlatıyorum; ama, dinlemiyorsun ki! (Delice, 2003: 145).

Onunla da oturup bu iş konuşulmaz ki...

Seni öyle çok sever ki (Ayverdi, 2005: 1703).

Şimdiye kadar hiç böylesine rastlanmış değil ki... (Korkmaz, 2003: 1083).

Dünyada her nimeti çıkarsam ne çıkar ki? (Kısakürek, 2003: 240).

Bazı retorik soru cümlelerinde ki şüphe, tereddüt göreviyle anlamı pekiştirmektedir. Gitsen mi ki?, Yazsam mı ki? (Atabay, 2003:147).

Bazen bir isimden sonra gelerek o ismi pekiştirir.

İyi ki söyledin.

Sen ki sahilde gezen kızların en solgunusun (Pul, 2002: 78).

Bu millet ki, büyük devrimleri gerçekleştirmiştir (Koç, 1996: 262).

6.8. Mı/Mi

Aslen soru eki olan ve kalıplaşma yoluyla oluşan mı/mi bağlacı, arka arkaya tekrarlanan bir kelimeyi anlamca pekiştiren bir işlev yüklenmiştir (Korkmaz, 2003:1117). Mehmet Özmen, “soru eki “gelir mi gelir.”, “yapar mı yapar.” biçiminde, çekimli iki fiil arasına girince anlamı güçlendirdiğini belirtir (Özmen, 2013: 244).

Haşim Beyin kızı okumuş mu okumuş, zengin mi zengin üstelik de ağır başlı ve alçak gönüllü (Korkmaz, 2003:1117).

Hiç belli olmaz gelir mi gelir!

Sorulu cümlelerde “Kardeşiniz okula gidiyor mu?” sorusuna “Kardeşim okula gitmez olur mu?” (yani elbette gidiyor; gittiğine şüphe yok...) anlamında pekiştirme anlamında kullanılır (Ediskun, 2005: 297).

Ahmet Cevat Emre, “söylemin “mi” ile yinelenmesi kuvvetli bir onaylama yöntemi” daha güçlü bir anlatım olduğunu belirtir ve şu örnekleri verir: Yapar mı yapar; keser mi keser (Emre, 1945: 546)

Mehmet Hengirmen, Türkçe Dilbilgisi, isimli eserinde, mi ile kurulan ikilemelerde bir “pekiştirme kavramının olduğunu” belirtir: Nişanlım güzel mi güzel, zengin mi zengin! (Hengirmen, 1995: 284).

Feyza Hepçilingirler, Türkçe Dilbilgisi isimli eserinde “mı” edatını iki şekilde inceler: İlgeç Göreviyle: a) Cümlede soru, şaşma, yadsıma göreviyle anlamı pekiştirir: Bu kitap okunur mu? Böyle şiir yazılır mı? Bu su içilir mi?

b) Eylemi pekiştirir; cümleye, olumsuz kesinlik anlamı katar: Gidecek yerim mi var? (Yok), Diyecek sözüm mü var? (Yok), Sen söylersin de ben yapmaz mıyım? (Yaparım), Sen “oku!” dersin de ben okumaz mıyım? (Okurum).

Tahir Nejat Gencan, “Sonuna geldiği cümledeki kavramın uygun düşmeyeceğini; karşının daha doğru olacağı düşüncesini -pekiştirme ayırtısıyla- açıklamaya yaradığını belirtir: Kendisine verilen ödevi yapmaz olur mu? Bu havada, bu kılıkta sokağa çıkmak olur mu? (Gencan, 2001: 402).

6.9. Üstelik

Bu bağlaç, cümleleri pekiştirme yoluyla bağlar. Misallî Büyük Türkçe Sözlük’te, “fazladan verilen şey, üste” şeklinde tanımlanmış ve şu örnek verilmiş: Üstelik bir de ayakkabı veririm (Ayverdi, 2005: 3277).

Çok halsiz ve yorgunum; üstelik başım da ağrıyor.

Bu kentten ayrılamam; işim, annem, babam, üstelik nişanlım da burada (Hengirmen, 1997: 181).

7. Ünlemlerle Yapılan Pekiştirmeler

Ünlemler, cümle içinde kullanıldıklarında cümlelere çeşitli anlam derinliği katan ve anlamı belirginleştiren sözcük türleridir. Bazı ünlemler cümle içinde pekiştirme işleviyle kullanılarak anlamı güçlendirirler (Korkmaz,2003:1143). Özellikle konuşmacı ile dinleyici arasında iletilmek istenen mesajın durumuna göre anlamı kuvvetlendirmek, pekiştirmek amacıyla ünlemler kullanılır (Alyılmaz, 1999: 534). Aha, da, ha, ya, işte, Vallahi/ billahi gibi ünlemler cümle içinde pekiştirme işlevinde kullanılırlar. (Korkmaz,2003:1143).

7.1. Aha

Başta kullanıldığında “işte, işte burada” görevinde pekiştirme işleviyle kullanılmaktadır.

-Bir şey yok; yüreğim tıkanı; ara sıra böyle olurum. Sonra geçer. Bu bir dertmiş. Beni askere, aha bundan almadılar (Korkmaz, 2003:1171).

Bizim köyümüz aha şuracıkta! (Türkçe Sözlük: 41).

Aha şu ağacın dibinde oturuyor.

Döndü yüreğim dedi, aha böyle pıt pıt ediyor (Ayverdi, 2005: 52).

7.2. Ha

Aslen seslenme ünlemi olan “ha” bazen pekiştirme işlevinde kullanılır. Hem başta hem sonda kullanılan bir ünlemdir. Jean Deny, “pekiştirme edatı” başlığı altında “sözü daha fazla sağlamak daha fazla canlı ve kuvvetli yapmak veya soruları daha fazla pekiştirmek için” sonda kullanıldığını belirtir (Deny, 1941:677).

Ha yürüyün! Ha ne büyük ev! Amma yaptınız ha! (Deny, 1941:683).

-Amma da zambırlı azametli ha! -Amma da oturdunuz ha! (Korkmaz, 2003:1172).

Gidip de söyleyeyim ha! Deniz kadın gibidir, hiç güvenmek olmaz ha! (Hacıeminoğlu, 1971: 243).

Ağzından bir şey kaçırayım deme ha!... (Safa, 1989: 368).

7.3. İşte

Türkçesinde pekiştirme görevinde kullanılan gösterme edatıdır. Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri isimli eserinde “Pekiştirme İşlevindeki Ünlemler” başlığı altında bu ünlemin pekiştirme görevinde kullanıldığını ifade ederek şu örneği verir: Millet millet diyen sen değil misin Paşa? İşte milletin hali! Asıl kötüsü de bu zaten (Korkmaz, 2003: 1172).

Kaya Bilgegil, Türkçe Dilbilgisi isimli eserinde “işte” edatıyla pekiştirmenin yapıldığını ifade eder ve şu örneği verir: İşte tutulacak yol budur! (Bilgegil, 1984: 59).

Al sana hakikat, al sana rüya!

İşte akıllılık, işte sarhoşluk! (Kısakürek, 2003: 17).

İşte şimdi gelecek

“Ali başını kaldırdı: işte ana, böyle, dedi.” (Atabay, 2003: 97).

7.4. Vallahi/ Billahi

Aslen isim olan bu sözcükleri Zeynep Korkmaz “pekiştirme işlevindeki ünlemleri” başlığı altında vermiştir.

Ev için ipek terlikleri tercih ederim vallahi!

Kardeş size her renkten ziyade yakışıyor billahi! (Korkmaz, 2003: 1172).

Vallahi, arkadaş bu resimleri sesin yaptığını kimse inanmaz (Türkçe Sözlük: 2077).

7.5. Ya Ünlemi

Tahsin Banguoğlu, “cümle sonunda yargıyı berkitme ve gerçekleştirme gibi bir anlatımı” olduğunu belirterek şu örnekleri verir: Dedim ya, öyle ya. Jean Deny, “Sorulan bir soruya karşılık verilecek cevabı kuvvetlendirmek; bir fikri desteklemek, doğrulamak, teyit etmek

amacıyla kullanılan bir ünlem” olduğunu belirtir (Deny, 1941: 691). Muharrem Ergin, “tek başına bir ünlem olan “ya”nın sona gelen bir bağlama ve kuvvetlendirme edatı olduğunu belirtir (Ergin, 2009: 365).

Efendi burada ya. Verdim ya. Dünya bu ya. Tabii değil mi ya (Deny, 1941:691).

Kar yağdı ya. Hasta değil ya. Ev ya sen ona bak (Ergin, 2009: 365).

“Elbette... Hep böyle devam edecek değil ya...”(Ali, 1998: 40).

... olduğunda verirsin. Canımı alacak değilim ya!

-Dağdan gelmedik ya! (Korkmaz, 2003:1172).

Yazdın ya, sevdin ya (Özkan, 2000: 59).

“Seni çok üzdü yâ!” (Karabay, 2000: 54).

Buraya kışın çok kar yağar mı dersiniz? Yağar ya yağar (Korkmaz, 2003:1118).

SONUÇ

Pekiştirme olayı, Türkçe için ses değeri, ezgi, anlatım gücü ve anlatım tarzı bakımından önemli bir yere sahiptir. Türkçenin bu anlatım tarzını ortaya koymak, tanıtmak örneklendirmek Türkçenin anlatım gücü bakımından önemlidir. Türkiye Türkçesi’nde fiil, zamir, zarf, sıfat, edat, bağlaç ve ünlem sözcük türleriyle pekiştirme yapılmaktadır. Bu sözcük türleri içinde isimlerle pekiştirme yapılmamaktadır.

Anlatımı güçlendirmek, yanlış anlaşılmalara önlemek, daha sağlıklı bir iletişim kurmak, söylenen sözü daha berrak hale getirmek için pekiştirmeler yapılmaktadır. Türkçe’nin pekiştirme açısından bir hayli zengin olduğu örneklerden anlaşılmalıdır. Bu zenginlik, hem pekiştirme yollarının çeşitliliği, hem de cümle içinde pekiştirmelere sıkça yer verilmesinden anlaşılmalıdır. Pekiştirme denilince sadece pekiştirme sıfatlarının anlaşılması gerekir.

Bu makalede sadece sözcük türleriyle yapılan pekiştirmelere yer verildi. Bunların dışında da elbette başka pekiştirme türlerinin olduğunu da belirtmek gerekir.

KAYNAKLAR

ALYILMAZ, Cengiz (1999). “Ünlemlerin Seslenmeleri Kuvvetlendirici işlevleri”, *Türk Gramerinin Sorunları-II*, TDK Yayınları, Ankara. s. 534-540.

ATABAY, Neşe-ÖZEL, Sevgi-KUTLUK, İbrahim(2003). *Sözcük Türleri*, Papatya Yayıncılık, İstanbul.

AYVERDİ, İlhan (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük I, II, III*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul.

BANGUOĞLU, Tahsin (1986). *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara.

BİLGEGİL, M. Kaya (1984). *Türk Dilbilgisi*, Dergah Yayınları, İstanbul.

DELİCE, İbrahim (2003). *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

EFENDİOĞLU, Süleyman (2007). “Edatların Sınıflandırılması”, *Erciyes Dergisi*, Yıl: 30, Sayı: 353, s. 27-29,

EMRE, Ahmet Cevat (1945). *Türk Dilbilgisi*, TDK Yayınları, Ankara.

ERGİN, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*, Bayrak Yayınları, İstanbul.

GENCAN, Tahir Necat (2001). *Bilbilgisi*, Birinci Baskı, Ayraç Yayınları, Ankara.

HACIEMİNOĞLU, Necmettin (1971). *Türk Dilinde Edatlar*, M.E.B. Yayınları, İstanbul.

HATİBOĞLU, Vecihe (1973). *Pekiştirme ve Kuralları*, TDK Yayınları, Ankara.

HATİBOĞLU, Vecihe (1981). *Türk Dilinde İkileme*, TDK Yayınları, Ankara.

HENGİRMEN, Mehmet (1997). *Türkçe Dilbilgisi*, 2. Basım, Engin Yayınları, Ankara.

HENGİRMEN, Mehmet (1999). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri*, 1. Basım, Engin Yayınları, Ankara.

HEPÇİLİNGİRLER, Feyza (2004). *Öğretenlere ve Öğrenenlere Türkçe Dilbilgisi*, Birinci Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

KARAAĞAÇ, Günay, (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara-2013.

KARABAY, Turgut-ATALAY, Mehmet (2000). *Ahmet Cevat Paşa Belâgat-ı Osmaniyye*, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara.

KOÇ, Nurettin (1996). *Yeni Dilbilgisi*, 3. Baskı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

KORKMAZ, Zeynep (1995). “Türkçede ok/ök Pekiştirme (İntensivum) Edatı Üzerine”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar, C. I*, TDK Yayınları, Ankara. s. 98-109.

KORKMAZ, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yayınları, Ankara.

KORKMAZ, Zeynep (2007). *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara.

ÖZKAN, Nevzat (2000). *Ahmet Cevat Paşa Medhal-i Kavâ'id*, TDK Yayınları, Ankara.

ÖZMEN, Mehmet (2013). *Türkçenin Sözdizimi*, Karahan Kitabevi, Adana.

PUL, Mehmet (2002). *Türkiye Türkçesinde Edat*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya.

TDK (2005). *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.

ÜSTÜNER, Ahat (2003). *Türkçede Pekiştirme*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ.

VURAL, Hanifi-BÖLER Tuncay (2012). *Ses ve Şekil Bilgisi*, İkinci Baskı, Kesit Yayınları, İstanbul.

TARANAN ESERLER

KISAKÜREK, Necip Fazıl (2003). *Çile*, 49. Basım, b. d. Yayınları, İstanbul.

PAMUK, Orhan (1994). *Yeni Hayat*, 33. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sabahattin Ali (1998). *Kürk Mantolu Madonna*, 1. Baskı, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul.

SAFA, Peyami (1989). *Yalnızız*, MEB Yayınları, İstanbul.